

HİTİT YASALARINDA KADININ YERİ*

Arş. Gör. Gülgüney MASALCI ŞAHİN**

Özet: Hititlerin başkenti Hattuşa'daki arkeolojik kazılarda ortaya çıkarılmış çiviyazılı tablet arşivi içinde kanun metinleri bulunmaktadır. Hukuki yapı hakkında bilgi aldığımız bu tabletler, iki yüz maddelik bir yasalar derlemesidir. Yasalar derlemesi içinde kadınlara karşı ya da kadınların işlediği suçlarla ilgili maddeler görülmektedir. Eğer zarar gören kadın hamileyse yaptırımı da ona göre olmaktadır. Aile hukukuyla ilgili olarak nişan, evlilik ve boşanma konularında kadının haklarını ve yükümlülüklerini belirten maddeler bulunmaktadır. Boşanma sırasında yalnızca erkeğin değil kadının da hakları korunmaktadır. Ayrıca işlenen cinsel suçların cezalarına da yer verilmiştir. Hitit Dönemi öncesi ve sonrasında Mezopotamya'da kaydedilmiş yasalardan bazıları bu maddelerle benzerlikler göstermektedir. Bu çalışmada Hitit yasalarından yola çıkarak Anadolu kadının o dönemki sosyal durumu üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hititler, Hitit yasaları, çiviyazılı tabletler, kadın, hukuk.

THE PLACE OF WOMEN IN HITTITE LAWS

Abstract: Among the cuneiform tablets uncovered during the archaeological excavations in Hattuşa, the capital of the Hittites there are legal texts. These tablets from which we learn about legal structure constitute a code collection consisting of two hundred articles. In this code collection articles against women or regarding the offenses that women committed can be observed. If a pregnant woman was attacked, the punishment was assessed according to her situation. In law of domestic relations, there were articles indicating the rights and obligations of women in the matter of engagement, marriage and divorce. During the divorce, the rights of not only men but also women were protected. Sexual crimes against women were also punished. Some of the laws recorded in Mesopotamia before and after Hittite period show similarities with these articles. In this study the social status of Anatolian women in that period will be handled on the basis of Hittite laws.

Keywords: Hittites, The Hittite Laws, cuneiform tablets, woman, law.

GİRİŞ

Tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü olarak Türk Dil Kurumu sözlüğünde tanımlanan kültür¹, bin yılların birikimi olarak toplumsal yaşamımızın yapı taşlarını oluşturmaktadır. Eskiçağ medeniyetlerinden günümüze aktarılan pek çok gelenek, görenek içinde kadınların da emeklerinin oldukları yadsınamaz bir gerçektir. Antik çağlarda kadının rolü ve toplumdaki yerini anlayabilmemiz için uygarlıkların sosyal ve hukuki yapısını incelememiz

* Bu makale, AGP Humanities and Social Sciences Conference, 4-7 Şubat 2016, Barselona, İspanya'da sunulan "The Position of Women in Hittite Laws" başlıklı bildirinin genişletilmiş halidir.

** Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.

¹ http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=K%C3%9CLT%C3%9CR Erişim Tarihi : 01.11.2017

gerekmektedir. Burada aktaracağımız çalışmamızda günümüzden yaklaşık dört bin yıl önce yaşamış eski bir Anadolu kavminin hukuki yapısını kaynak alarak kadınların toplumda nasıl bir yeri olduğuna değinmek istiyoruz. Ayrıca Hititlerin hukuk yapısında kadının yerine değinirken eski Mezopotamya'daki yasa örnekleriyle de karşılaştırma yapmak istiyoruz. Özellikle Ur-Nammu, Hammurabi ve Hitit yasalarının benzerlikler gösterdiği Emin Bilgiç tarafından belirtilmiştir (Bilgiç 1963: 108)

Mezopotamya'da yasa denince akla ilk gelen Hammurabi kanunlarıdır şüphesiz. Hammurabi, orta kronolojiye göre yaklaşık 1750-1700 yıllarında hüküm sürmüştür. İki metrelik bir stel üstüne yazılmış Hammurabi kanunları, prolog (önsöz) yasa maddeleri ve epilogdan (sonsöz) oluşmaktadır (Tosun 1963: 127 vd).

Hammurabi öncesinde de Hitit yasa maddeleriyle karşılaştırma yapabildiğimiz birtakım benzerliklerin tespit edilebildiği yasalara dair yazıtlar bulunmaktadır. Bunlardan Ur-Nammu Kanunları, M. Ö. 2100'de kurulan III. Ur Hanedanlığının kurucusu tarafından kaydedtirilmiştir. Bu bakımdan Ur-Nammu ilk kanun koyucu krallardan biridir diye düşünülmüştür. Ancak, kanun maddelerinin tarihlendirilmesi bakımından Ur-Nammu tarafından kaydedilmediği anlaşılmış; oğlu Şulgi tarafından kaydedilmiş olduğu görüşü ortaya atılmıştır. Prolog ve kanun maddeleri ele geçen kanunların epilogu da olmalıdır (Bilgiç 1963: 108). Yaklaşık M.Ö. 1920'lerde tahta geçmiş İsin hanedanlığının beşinci kralı olan Lipit-İstar'ın kaydetirdiği kanunlar; prolog, yasa maddeleri ve epilogdan oluşmaktadır (Bilgiç 1963: 109 vd). Bugünkü Tel Asmar'la eşitlenen Eşnunna ise, Hammurabi öncesi dönemde küçük bir krallık merkezidir. Kanunları ise bu krallığın krallarından Daduša dönemine tarihlendirilmektedir. (Bilgiç 1963: 111 vd). Eşnunna kanunlarının da prologu ve kanun maddeleri ortaya çıkarılmıştır.

Hitit sonrası dönemde yazılmış ve benzerlikler gösteren bir başka yasa derlemesi Orta Asur Kanunları'dır. Tabletlerin orijinalinin M.Ö. 16. Yüzyıla tarihlendiği ancak yasa maddelerinin 11. yüzyılda derlendiği ve on beş tableten oluştuğu bilinmektedir (Bordreuil, Briquel Chatonnet, Michel 2015: 341).

M.Ö. II. binyıllarında Anadolu'da yaşamış olan Hititler, Anadolu'da merkezi otoriteyi sağlayıp siyasi bir birlik kurmuşlardır. Başkentleri Hattuşa- Boğazkale'de 1906 yılından bu yana yapılan arkeolojik kazılarda devlet arşivine ait yaklaşık otuz bin tablet ele geçmiştir. Bu çivi yazılı belgelerde Hititler'in dili, dini gelenekleri, bayram törenleri, siyasi tarihleri, mektuplaşmaları, hukuki ve idari yaşamları ile ilgili bilgileri edinmekteyiz.

Hitit belgeleri arasında bulunan yasa tabletleri dışında mahkeme tutanakları ve direktif metinleri de hukukun yaşamdaki yerini anlamak, sınırlandırmaları ve düzenlemeleri bilmek açısından önem teşkil etmektedir. Kraliçelere ait mektup ve başka belgeler de kadınların etkinliğini gözler önüne sermektedir. Kendileriyle çağdaş pek çok medeniyetten farklı olarak

politik yetkilere de sahip olan Hitit kraliçeleri, özellikle de Hitit imparatorluk döneminde devletlerarası hukukta söz sahibidirler (Darga 2011: 135). Kral III.Hattusili'nin eşi olan kraliçe Puduhepa'nın Mısır kralı ile şahsi olarak yazışabilmesi ve Mısır firavunu II.Ramses'in kendisine “Kız kardeşim” şeklinde hitabı, iki devlet arasındaki antlaşmada mührünün bulunması bu durumu pekiştirmektedir.

Hitit yasalarını içeren metinler, günümüzden yaklaşık dört bin yıl önce yazıya geçirilmiştir. Kuramsal özellikte bir hazırlık sonucu oluşmadığından bu belgeleri bir “yasalar derlemesi” olarak adlandırmanın daha yerinde olacağı düşünülmüştür (De Martino 2006: 83). Kimi araştırmacılar ise bu yasa tabletlerini “kitap” olarak adlandırmaktadır (Erkut 2008: 60).

Hitit yasalarını içeren belgeler, iki kitap/seriden oluşmaktadırlar. İki dizi halinde derlenmiş ve Hitit kanunlarını içeren tabletler sayesinde Hititlerin hukuku hakkında önemli bilgilere ulaşılmıştır (Imparati 1992: 2 vd. Hoffner 1995: 213 vd). Günümüze ulaşan en eski örnekleri, Eski Krallık dönemine, M.Ö. 1650 yıllarına kadar uzanmaktadır (Bryce 2003: 49). I. Murşili- IV. Tuthaliya dönemine tarihleneceği araştırmacılarca öngörülmüştür. Zamanla maddelerinde değişiklikler olmuş çeşitli kopyalarıyla günümüze ulaşmıştır. Maddelerle ilgili suçların karşılıkları için “Eskiden böyle idi, şimdi böyle” ifadesi kullanılmaktadır.

Hitit Yasalarında Kadın

Hititlerin yasalar derlemesinin iki serisi de yüzer maddeden oluşmaktadır. Bunlardan birincisi “*ták-ku LÚ-aš*” “Eğer bir adam” ifadesi ile başlamaktadır. Diğer seri ise “*ták-ku GIŠGEŠTIN*”, “Eğer bir üzüm bağı” sözüyle başlamaktadır. İlkinde daha çok yaralama ve öldürme üzerine vakalara değinilmektedir.

Her iki dizide kadınlardan söz eden maddeler bulunmaktadır. Kadınlarla ilgili maddeleri şöyle sıralayabiliriz:

- Öldürme ve yaralama ile ilgili yasa maddeleri (Madde 1-16),
- Gebe kadının çocuğunun düşürülmesine sebep olma üzerine maddeler (Madde 17-18),
- Kaçma ve kaçırılma vakaları ile ilgili maddeler (Madde 19, 24, 37, 197-198)
- Cinsel suçlarla ilgili maddeler (Madde 189-196),
- Aile hukukuna dair maddeler, evlilik, boşanma, çeyiz konuları (Madde 26- 36).

Öldürme ve yaralama ile ilgili maddelerde bir kişi yerine bir adam ya da kadın şeklinde ayrımı yapılarak olaydan söz edilip ardından uygulanacak yaptırım verilmiştir:

“Eğer bir kimse bir adamı ya da kadını bir kavgada öldürürse, o bunu onun için ödeyecek. O dört kişi versin, erkek ya da kadın, <böylece suçu> evinden uzaklaştırır” (Imparati 1992: 37, Madde 1).

Aynı maddenin devamında gelen ikinci, üçüncü ve dördüncü maddelerde, kavgada öldürülen kadın ya da erkek köle için ise dört yerine iki kişi verileceği kaydedilmiştir. Özgür bir

adam ya da kadına vuran kimsenin elinin yanlış yaptığı ve iki kişi vererek cezasını ödemektedir. Aynı maddenin geç dönem kaydında ise kan parası olarak belli miktarda (metnin o kısmı kırıktır) gümüş ödeneceği belirtilmekte ancak kadın bir köle ise iki mina gümüş ödenecektir Bir kadın ya da erkeğin bir başkasının mülkünde ölmesi halinde kimin mülkünde öldüyse o kişi, ölenin vârislerine mülkünden bir miktar ayırmaktadır. (Goetze 1969: 189).

Görüldüğü gibi adam öldürme ile ilgili maddelerde kadın ya da erkek fark etmeksizin yaptırım uygulanmıştır. Ceza kısmında herhangi bir hapisshaneden söz edilmemekte ve zararın tazmini için kadın ya da erkek başka şahısların ceza olarak mağdur tarafa teslim edilmesi ya da kan parası ödenmesi gibi bir durum söz konusudur. Yaralama ile ilgili maddeler de bu durum yine aynı şekilde olmuştur. Bir kadın ya da adam kör edilirse, dişleri dökülürse, eli ya da ayağı kırılırsa; kalıcı sakat kalmasına sebebiyet verilirse veya kulağına zarar gelirse belli miktarlarda gümüş ödenmek durumundadır.

Bazı yasa maddelerinin erken devrelerinde kadın ya da erkek olarak suçlu kimse belirtilirken geç dönemlerde yalnızca “bir adam” demekle yetinilmiştir. Bu durum pek çok yasa maddesinde tekrarlanmıştır. Yasa maddesinin değişiminin nedeni maddenin kısaltılması ile ilgili midir bilemiyoruz. Kendisiyle çağdaş olan Eski Babil Devletinde yaralama vakalarında, Hititler’den farklı bir uygulama yapıldığı görülmektedir. Örneğin bir kimse bir adamın oğlunun gözünü kör ederse, suçlunun gözü kör edilmektedir (Tosun- Yalvaç 1975: 205, Hammurabi Kanunları Madde 196) ya da dişlerini sökerse onun da dişleri sökülecektir (Hammurabi Kanunları Madde 200). Ancak karşıdaki kişi bir köle ise o zaman gümüşle tazmin edildiği görülmüştür. Söz konusu Hammurabi yasalarında kısaca kısas yani *talion* ilkesi uygulanmıştır. Talion hükmü ile bir intikam söz konusu olduğu halde mağdur taraf için herhangi bir getirisi bulunmadığı, iki taraftan da kimselerin ölmesi ya da yaralanmasının sadece zararın artmasına sebebiyet verdiğine dikkat çekilmiştir (Dinçol 1990: 86-87). Bir tarım toplumunda, çalışan kimselere ihtiyaç duyulması, insan gücünün kıymetli olmasından dolayı öldürülen kişi yerine başkalarının teslim edilmesi ya da kan parası ödenmesi en azından soruna manevi olmasa da maddi bir çözüm getirmeyi amaçlamış olmalıdır.

Hitit yasalarında gebe kadınların düşük yapmalarıyla ilgili maddelere yer verilmiştir. Hamileliğin ay ay takip edildiği de yasa maddelerinden anlaşılmaktadır. Bebek ne kadar büyürse çocuğunu düşüren kadına ödenecek tazminat da o kadar artmıştır. Çocuk düşürmek o dönemde sık görülen bir şey olmalıdır ki yasalara yerleşmiştir. Neredeyse doğacak bir çocuk için “onuncu ayda ise” şeklinde bir ifade kullanılmıştır. Onuncu ayda düşen çocuk için on shekel, beşinci ay için beş shekel gümüş ödeneceği kaydedilmiştir. Köle kadının çocuğu düşerse kendisine bu miktarların yarısı kadar gümüş verileceği belirtilmiştir. Kanun maddesinin geç versiyonunda ise tazminatlar iki katına çıkarılmıştır. (Hoffner 1995: 219 vd.,Madde 17, 18).

Hitit Dönemi sonrasına tarihlenen Orta Asur kanunlarının 50.maddesinde, başkasının çocuğunu düşürten adamın karısının çocuğu da düşürülmektedir. (Tosun- Yalvaç 1975: 255). Ayrıca aynı kanun maddeleri arasında kadınların kendi kendine bilerek çocuk düşürdüğünden söz edilmektedir. İstemedikleri gebelikleri sonlandırmak isteyen kadınların cezası ölüm olmuştur (Tosun- Yalvaç 1975: 255). Hitit yasalarında ise böyle bir maddeye yer verilmemiştir.

Hitit Devleti içinde pek çok etnik kökenden halklar bir arada yaşamıştır. Güney batı Anadolu'da yaşadığı düşünülen Luviler de Hititler gibi bir Hint Avrupalı kavimdir. Yasanın 19. Maddesinde, sözü geçen Luvili kimseler, köle olarak başkent Hattusa'ya getirilmiş olmalıdır. Çünkü onların efendilerinin olduğu kaydedilmiştir. Bir erkek ya da kadın, Hattuša'dan Luvilileri kaçırap Arzawa ülkesine götürürse kaçırılan kişi bunu tazmin edecektir (Imparati 1992: 45 vd.,Madde 19).

Köle- efendi sistemine ilişkin diğer bir maddede ise kaçan erkek ya da kadın köleyi, efendisi kimin ocağında (mülkünde) bulursa o kişi erkek kölenin bir yıllık maaşını vermekle yükümlü olacaktır; ancak kadının bir yılı için “x *şeqel gümüş*” ödeyecektir (Goetze 1969: 190, Madde 24). Ur-Nammu kanunlarının 12. maddesinde şehrin sınırını aşmış kaçan bir kadın köleyi bulup getiren adamın belli bir ölçüde gümüşle ödüllendirileceği kaydedilmiştir (Tosun- Yalvaç 1975: 41). Eşnunna kanunlarının 49.maddesinde, çalınmış (kaçırılmış) bir kadın ya da erkek köleyle yakalanan kimse, köleleri teslim etmek zorundadır (Tosun- Yalvaç 1975: 84). Hammurabi kanunlarında ise on beşinci maddede, sarayın kadın ya da erkek kölesinin kaçmasını sağlayan kimse öldürülmektedir (Tosun- Yalvaç 1975: 136-137).

Kaçırılma ile ilgili bir başka madde, yasa maddelerinin diğer serisinde bulunmaktadır. Burada zor kullanılarak kaçırılan bir kadın söz konusudur ve bu kadın yasa maddesinden çıkardığımız üzere başkasının karısı olmalıdır. Asıl eşin intikamcı olarak kaçırılanın peşinden gittiği ve isterse kaçanları öldürebileceği söylenmektedir:

“Eğer bir kimse bir kadınla kaçarsa ve bir intikamcı onların arkasından giderse, iki adam veya üç adam ölürse, tazminat olmaz: “Sen bir kurt oldun”. (Hoffner 1995: 222, Madde 37). “kurt olma” sözlerinin tam olarak ne ifade ettiğini anlayamıyoruz. Bir kadını kaçırılan kimsenin insanlıktan çıktığı, vahşi bir hayvan gibi toplumdan dışlanması gerektiği şeklinde yorumlanmıştır (Sir Gavaz 2012: 102). Mezopotamya'da ise bir suç işleyen kimse, kimi zaman ceza olarak başı tıraş edilerek damgalanıyordu. Buna bir örnek Hammurabi kanunlarının 127.maddesinde karşımıza çıkmaktadır. Bir rahibeye ya da bir adamın eşinin suçlanmasına sebep olur da bunu ispat edemezse yarı başının tıraşlanacağı bildirilmiştir (Tosun- Yalvaç 1975: 197).

Bir başka maddede (Madde 197) ise kadını dağlarda tutan adamın cezası ölümle neticelenmekteydi. Ancak kimi zaman mesele “kaçırılma” olarak adlandırılrsa da kadının da

gönüllü olarak kaçtığından söz edilmektedir. Böyle bir durumda kadın da öldürülmekte ya da koca, her iki aşığı da öldürmekte ve herhangi bir tazminat ödemedi kurtulmaktaydı. Ancak koca, onları saraya bildirerek karısının bağışlanmasını isterse kadınla kaçan erkek de bağışlanmakta ve onun başına örtü örtülmekteydi. Bir diğer seçenek kocanın ikisinin de ölmesini talep etmesidir. Bu durumda kral onların ölmesini emredebilmekte ya da bağışlayabilmekteydi (Goetze 1969: 196, Madde 198). Hammurabi Kanunlarındaki 129. Madde bu durumla benzeşmektedir. Bir başkasıyla yakalanan kadın ve aşığı bağlanıp suya atılmaktadır. Ancak kadının kocası eşinin bağışlanmasını isterse kral da kölesini yani kadının kaçtığı adamı yaşatacaktır (Tosun-Yalvaç 1975: 198).

Kanun maddelerinin dizilişinde suçun kime ya da neye karşı işlendiği, suçun büyüklüğü gibi prensipler göz önünde bulundurulmakla birlikte kimi zaman da birbiriyle doğrudan ilişkisi bulunmayan maddeler gelişigüzel olarak sıralanmıştır (Alp, 1947: 471). “Eğer bir üzüm bağı” olarak başlayan yasa maddeleri mülkiyet ile ilgili maddeleri içermektedir. Ancak yukarıda da görüldüğü gibi farklı yasa maddeleri de bu bölüme kaydedilmiştir. Bu ikinci serinin 180-200. paragrafları ise seksüel suçlarla maddeleri içeren yasa maddeleridir.

Tecavüz vakaları arasında bir adamın annesine, kızına ya da oğluna tecavüz etmesi “büyük suç” olarak nitelendirilen suçlardandır (Madde 189). Böyle bir yasa maddesinden bu tip vakaların Hitit toplumu içinde yaşanılabildiğini çıkarmaktayız.

İlginç bir şekilde bir adamın üvey annesine tecavüz etmesi durumunda herhangi bir yaptırım uygulanmamaktadır ancak adamın babası yaşıyorsa babasının eşine tecavüz yine “büyük suç, lanetlenecek suç” kapsamındadır (Madde 190). Hammurabi kanunlarının 158. maddesinde bu durumda babası ölse dahi üvey annenin çocuğu varsa, o adam (tecavüze kalkışan kimse) babasının evinden uzaklaştırılacaktır (Tosun- Yalvaç 1975: 201).

Eşi ölen erkek, karısının kız kardeşiyle evlenebilmektedir. Eşi ölen kadın da kocasının kardeşiyle ya da babasıyla evlenebilmektedir. (Goetze 1969: 196, Madde 191, 192).

Tek eşliliğin Hitit kanunlarıyla sağlandığını gözlemlemekteyiz. Özgür bir erkek birkaç özgür kadınla, kız kardeşler ve anneleriyle aynı yerde yaşarsa bu “büyük suç”lardandır. (Madde 191) Ancak baba-oğul aynı köle kız ya da fahişeye birlikte olursa bu durumda herhangi bir ceza uygulanmamaktadır (Madde 194).

Bir adamın kardeşinin karısına ya da eşinin kız kardeşi ve annesine dokunursa bu da lanetlenecek suçlardandır (Madde 195). Hitit toplumunda akrabalarla olabilecek bu tarz ilişkiler kanunlarla yasaklanmıştır. Ancak Hitit devletiyle ilişki içinde olan kimi devletlerde bu konuda bir yasak olmadığı anlaşılmaktadır. *Azzi-Hayaşa* devletinin kralı *Hukkana* ile Hitit kralı I. *Šuppiluliuma* arasında yapılan antlaşmada bu konuya değinilmiştir. Hatti ülkesinde bir erkeğin eşinin kız kardeşleri ya da akrabalarıyla birlikte olmasına izin verilmediği bildirilmektedir.

Ayrıca yine saraydaki başka özgür kadınlara dokunulamayacağı, *Mariya* isimli bir kimsenin bu yüzden ölüm cezasına çarptırıldığı kaydedilmektedir (Beckman 1996: 27-28).

Evlilik öncesinde söz, nişan, başlık parası gibi konular gündemdeydi. Evliliğin ilk adımı sözün yapılmasının ardından aileler ya da şahıslar arasında birtakım olayların gerçekleşebildiğini kanun maddelerinden çıkarıyoruz. Birisiyle sözlünen kız, başka bir adamla kaçarsa kaçtığı kişi ilk sözlüye ne verdiyse ödemektedir. Bu durumda kızın ailesi bir şey ödemeyecektir. Ancak sözü bozan aileyse; kızı başkasına onlar verirse, durumu telafi edecek de kızın ailesi olacaktır. Eğer bunu istemezlerse, kız ikinci adamla da evlenemeyecektir. (Hoffner 1995: 221, Madde 28). Yine bir nişanlılık durumunda aile anlaşmayı bozarsa, kızın ailesi nişanlıya iki kat başlık parası ödeyecektir (Madde 29). Aynı durumda Hammurabi kanunlarında da ailenin nişanı bozmasıyla iki katını vermektedir (Hammurabi Kanunları 201 no'lu madde, Tosun-Yalvaç 1975: 201). Aynı madde Eşnunna Kanunlarının yirmi beşinci maddesinde (Tosun-Yalvaç 1975: 81), Ur-Nammu kanunlarının on ikinci maddesinde de kaydedilmiştir (Tosun-Yalvaç 1975: 41). Eğer nişanı bozan erkek olursa ödediği başlık parasını geri alamayacaktır.

Görüldüğü gibi aynı durum Eski Yakınoğu'da sıkça yaşanmıştır. Bu esnada haksız durumdaki taraf maddi ya da manevi olarak cezalandırılmakta, mağdur korunmaya çalışılmaktadır.

Kadın kocasının evine gelirken çeyizini de getirmektedir. Kadın öldüğünde çeyizi kocasına geçmektedir ancak babasının evinde ölürse ve çocukları da varsa çeyizi kocası alamamaktadır (Imparati 1992: 51, Madde 27).

Köle ve özgür bireylerin birbirleriyle yuva kurmaları da söz konusudur. Özgür bir erkek ve köle bir kız evlenip çocuk sahibi olduktan sonra bir ayrılık söz konusu olursa; *“sonradan kavga ederse ya da onlar arkadaşça anlaşır ve aileyi parçalarlarsa adam çocukları alır fakat kadın bir çocuk alır.”* (Hoffner 1995: 221 Madde 31). Bu durum köle bir erkek ve özgür bir kadının evliliğinde, iki kölenin evliliğinde de geçerlidir.

Ayrıca bir köle erkek, özgür bir kadın için başlık parası verebilirse kadının sosyal statüsü aynı kalmaktadır. Ancak *“Eğer bir yönetici ya da çoban özgür bir kadınla kaçarsa ve onun için başlık parası getirmezse kadın üç yıl köle olur”* şeklinde kadının statüsünün değişebildiği madde de bulunmaktadır (Imparati 1992: 57, Madde 35). Bu durumun bir nevi tersi olarak iç güvayliği de Hitit kanunlarında yerini almıştır. Yasa maddelerinin otuz altıncı paragrafında *antiyanza* olarak adlandırılan, yani kayınpederinin evine damat giden adamdan bahsedilmektedir.

Kadınlara birtakım haklar tanımakla birlikte mal gibi satılabilmesi de söz konusu olmuştur. *“Eğer bir adam bir kadından boşanırsa ve kadın... , o onu satabilir; her kim [kadını alırsa] on iki şekel gümüş verir”* (Goetze 1969: 190, Madde 26B). Boşandıklarında kadının yaptığı herhangi bir şeyden ötürü mü bu yola gidilmekte, metin kırık olduğu için anlayamıyoruz.

SONUÇ

Hititlerde sarayda ya da tapınaklarda çalışan çeşitli meslek gruplarından kadınlar, üst düzey kadınlar (kralın kardeşleri ve krali aileden kişiler) ve kraliçeler hakkında bilgilerimizi oluşturan çivi yazılı metinler daha yoğunken halk kadınıyla ilgili bilgilerimiz ancak bu yasalar derlemesindeki maddelerle oluşturmaktadır. İki seriden oluşan Hitit yasalarında kadınlardan söz eden maddeler incelendiğinde Hitit toplumunda kadının yerine dair izler bulmaktayız. Yasa maddelerine dair ilk çıkarılan sonuç, bir suç işlendiğinde bu kişinin kadın ya da erkek olmasının verilecek cezayı değiştirmemesi olmuştur. Suçun kime karşı işlendiğinin de kadın ya da erkek olmasıyla değişen yaptırımı yoktur; köle ya da özgür olması bu anlamda cezanın boyutunu belirlemektedir. Bazı maddelerde gördüğümüz gibi önceden “bir kadın ya da erkek” şeklinde aktarılan maddeler daha sonraları belki de maddeyi kısaltmak için sadece bir kişi diyerek söylenmiş ve kadın ya da erkek olduğu belirtilmemiştir.

Suçun kime karşı işlendiğinin cinsiyet bakımından önemli olduğu bir mesele, çocuk düşürme vakalarıdır. Gebelik kaçınıcı aydaysa ceza da ona göre artmaktadır. Daha geç dönem kayıtlarında bu cezalar iki katına çıkmıştır.

Yasalardan aile hukukunun işleyişini ve dönemin geleneklerini yine bu yasalar aracılığıyla öğrenmekteyiz. Söz, nişan, evlenme ve boşanma konuları, boşanma olursa çocukların kimde kalacağı, boşanma ve ölüm durumlarında çeyizin paylaşımı gibi hususlar ayrıntılı olarak kaydedilmiştir. Evliliğin bu evrelerinde kadının çeyizde hak sahibi olması, öldüğünde baba evindeyse mirasının çocuklarına kalması gibi durumlar söz konusudur. Bir köle kadın bile eşiyile boşandığında çocuklarından biri kendinde kalabilmektedir. Erkeğin eşinin ailesinin yanına iç güveyi olarak gelebilmesi de söz konusu olmuştur.

Kadın ya da erkek olsun; özgür bireylerle kölelerin evlenebildiği ve bu durumda ne gibi yaptırımlar uygulanacağı kaydedilmiştir. Aileler arası anlaşmazlık olduğunda, kadın ya da erkeğin söz ya da nişanı bozması halinde maddi ya da manevi tazminatlarla cezalandırıldıklarını gözlemliyoruz. Eğer nişanlısını terk eden bir erkekse evlenmek için kız tarafına verdiği başlık parasını geri alamamaktadır. Ancak kız tarafından kaynaklı bir vazgeçiş halinde iki kat para kendisine ödenmektedir. Eğer bu cezayı kız tarafı tazmin etmez ve kız başka biriyle evlenmek isterse kendisi o kişiden mahrum bırakılmaktadır.

Kadın istediğinde boşanabilmektedir. Ancak ataerkil sistemin ağır bastığı ve kadının mal gibi görüldüğü durumlar da söz konusudur. Kimi zaman erkek, kadından boşandığında onu bir başkasına gümüş karşılığında satabilmektedir. Ancak kadına karşı işlenen tecavüz gibi suçlarda kadın korunmuştur. Tecavüz lanetlenen bir suç olarak kaydedilmiştir. Akrabalar arası cinsel ilişki ya da çok eşlilik Hitit toplumunda hoş karşılanmamaktadır. Yine kadını küçük düşürücü suçlarda suçu işleyen adam toplumdan dışlanmaktadır.

Mezopotamya’da kaydedilmiş kadınlarla alakalı kimi yasalar, Hitit yasalarıyla benzerlikler göstermektedir. Aynı suçlara benzer cezaların verildiği görülürken kimi zaman Hitit yasalarının Mezopotamya’daki örneklere nazaran daha yumuşatılmış ve intikamdan ziyade tazmine yönelik olduğu gözlemlenmiştir. Kadının kocasına karşı gelmesi, ona el kaldırması gibi durumlar Mezopotamya yasalarında kaydedilmiş ve ağır cezalarla sonuçlandırılmıştır. Ancak Hitit yasalarında bu gibi kanun maddeleri görülmemektedir. Hitit yasalarına göre kadınların büyük ölçüde koruyup gözetildiğini, döneminin şartlarında iyi bir yerde olduklarını söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

ALP Sedat, (1947), “Hitit Kanunları Hakkında. [About the Hittite Laws]”. **A.Ü. D.T.C.F. Dergisi**, 5 (5), s. 465-482.

BECKMAN Garry, (1996), **Hittite Diplomatic Texts**, Atlanta: Scholars Press.

BİLGİÇ Emin, (1963), “Eski Mezopotamya Tarihinde Kanun Anlayışı ve An’anesi”, **A.Ü. D.T.C.F. Dergisi**, C. 21, S. 3.4, s. 103-119.

BORDREUIL Pierre, BRİQUEL CHATONNET Francoise, MİCHEL Cecile, (2015), **Tarihin Başlangıçları Eski Yakındoğu Kültür ve Uygarlıkları**, Çev. Levent Başaran, İstanbul : Alfa Basım Yayım.

BRYCE Trevor, (2003), **Hitit Dünyasında Yaşam ve Toplum**. [*Life and Society in the Hittite World*]. Çev. Müfit Günay, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

DARGA Muhibbe (2011), **Anadolu’da Kadın, On Bin Yıldır Eş, Anne, Tüccar Kraliçe**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

DE MARTINO Stefano. (2006), **Hititler**. çev. Erendiz Özbayoğlu, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

DİNÇOL Ali, (1990), Hitit Yasalarının Ana Çizgileri ve Eski Önasya Hukuku ile Etkileşimi”, **Anadolu Araştırmaları**, S. 12, s. 83–100.

ERKUT Sedat, (2008), “Hititlerde Hukuk”, **Eski Çağlarda Anadolu’da Hukuk 1** (Ankara Barosu Panel Bildirileri), (s.59-68) Ankara: Öncü Basımevi.

GOETZE Albrecht, (1969), “The Hittite Laws, (Editör) J. B. Pritchard, **Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament** (s. 188-197), Princeton: Princeton University Press.

GÖKÇEK L. Gürkan – AKYÜZ Faruk, (2013), “Sumer Kanunları [Laws of Sumerian]”, **Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi**, C.9 S.1, s. 1-9.

HOFFNER Harry (, (1995), “Hittite Laws”, Roth, M. T., **Law Collections from Mesopotamia and Asia Minor**, (s. 213-247) Atlanta: Scholars Press.

IMPARATI Fiorillo (1992), **Hitit Yasaları [Le Leggi Ittite]**, çev. Erendiz Özbayoğlu, Ankara.

KRAMER, S.Noah, (1983), “The Ur-Nammu Law Code: Who Was Its Author?”, **Orientalia**, C. 52, s. 453-456.

SİR GAVAZ Özlem, (2012), “Hitit Kanunlarında Hayvanlarla İlgili Maddeler Üzerine Bir Değerlendirme”, **Ekonomik Yaklaşım Dergisi**, C. 23 S.83, Ankara, s. 93-106.

TOSUN Mebrure, (1963), “Hammurabi’nin Toprak Kanunları”, **A.Ü. D.T.C.F: Dergisi**, C. 21, S. 3.4, s. 127-141.

TOSUN Mebrure ve YALVAÇ Kadriye. (1975), **Sümer-Babil, Assur Kanunları ve Ammi-Şaduqa Fermanı**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.